

№	Mámleket	Jıllıq miynet dem alısı múddeti, kún esabında
1	Belarus	24
2	Rossiya	28
3	Ukraina	24
4	Qazaqstan	24
5	Kuveyt	35
6	Lyuksemburg	32-34
7	Andorra	31
8	Aljir	30
9	Bahrayn	30
10	AQSh	10
11	Tayvań	3-15
12	Filippin	5
13	Qıtay	5
14	Meksika	6
15	Tailand	6
16	Nigeriya	6
17	Malayziya	8-16

Is haqı saqlanbaytuǵın dem alıs degende xızmetkerdiń jumıs ornı (lawazımı) saqlanıp qalǵan jaǵdayda haqı tólenbeytuǵın dem alıs túsiniledi.

Xızmetkerdeń jazba arzasına kóre oǵan is haqı saqlanbaytuǵın dem alıs beriliwi múmkin bolıp, onıń dawamıylıǵı xızmetker hám jumıs beriwshi ortasındaǵı kelisimge kóre belgilenedi, lekin ol is haqı saqlanbaytuǵın aqırǵı dem alıs berilgen kúnnen baslap kalendar jıl dawamında úziksiz yaki jámlengen halda úsh aydan aspawı kerek.

Ayırım jaǵdaylarda is haqı saqlanbaytuǵın dem alıslar kóbi menen altı ayǵa shekem kóbeytiriliwi múmkin. Bular, karantin sharaları ámelge asırılıp atırǵan, ayırıqsha jaǵday járiya etilgen dáwirde hám pütün xalıqtıń yaki onıń bir bóleginiń turmısına yamasa normal jasaw sharayatlarına qáwip salıwshı basqa jaǵdaylarda boladı.

Sonıń menen birge, eki jasqa tolmaǵan balanınıń atanasınan birine dem alıw hám awqatlanıw ushın tánepisler beriledi. Bul tánepisler keminde hár úsh saatta, hár biri otız minuttan kem bolmaǵan dawamlılıqta beriledi. Eki jasqa tolmaǵan eki yaki onnan artıq perzentı bolǵan jaǵdayda,

Adebiyatlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -T.: «O'zbekiston», 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. -T.: «Adolat», 2023.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2024-yilda rasmiy sanalarni nishonlash davrida qo'shimcha ishlanmaydigan kunlarni belgilash va dam olish kunlarini ko'chirish to'g'risida»gi 213-sonli Farmoni. 22-dekabr 2023-yil.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan normativ hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida»gi 133-sonli Qarori. 11-mart 1997-yil.

REZYUME. Maqolada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, Prezident farmon va qarorlariga asos xodimlarning dam olish huquqlari, yillik mehnat ta'tillari, ularning turlari haqida keng yoritib berildi. Dam olish vaqti xodim mehnat majburiyatlarini bajarishdan ozod bo'lgan va o'z ixtiyoriga ko'ra foydalanishi mumkin bo'lgan vaqtdir.

РЕЗЮМЕ. В статье Конституция Республики Узбекистан, Трудовой кодекс Республики Узбекистан, указы и постановления Президента основы должностных лиц Республики Узбекистан, трудовые каникулы, трудовые каникулы. В течение некоторого времени работники труда могут быть освобождены, а волонтеры могут быть освобождены в течение некоторого времени..

SUMMARY. Article Constitution of the Republic of Uzbekistan, Labor Code of the Republic of Uzbekistan, decrees and resolutions of the President, bases of officials of the Republic of Uzbekistan, labor holidays, labor holidays. Labor workers may be released for some time, and volunteers may be released for some time.

TARIYXIY-MÁDENIY MIYRASLARDI QORǴAW – KONSTITUCIYALIQ MINNET

E.Tilewov – pedagogika ilimleri boyıncha filosofiya doktori, docent

S.Dosmaganbetov – úlken oqıtıwshı

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch so'zlar: Konstitutsiya, qonun, tarix, ma'naviy, madaniy, meros, tarixiy meros, ma'naviy meros, madaniy meros.

Ключевые слова: Конституция, закон, история, духовное, культурное, наследие, историческое наследие, духовное наследие, культурное наследие.

Key words: Constitution, law, history, spiritual, cultural, heritage, historical heritage, spiritual heritage, cultural heritage.

Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń 59-statyasında «Barlıq puqaralar Konstituciyaǵa belgilep qoyılǵan minnetlerdi orınlaydın», dep kórsetilgen.

Konstituciyanıń 61-statyasında «Puqaralar Ózbekstan xalıqınıń tariyxıy, ruwxıy, mádeniy, ilimiy hám tábiyiy miyrasın asırıp-abaylawı shárt.

tánepistıń dawamlılıǵı keminde bir saat etip belgilenedi. Bunda, balanı awqatlandırıw ushın tánepisler jumıs waqtına kiritiledi hám ortasha is haqı boyınsha haqı tólenedi.

1997-jıl 11-mart kúni Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń «Ózbekstan Respublikasınıń Miynet kodeksin ámelge asırıw ushın zárúr bolǵan normativ hújjetlerdi tastıyıqlaw haqqında»ǵı 133-sanlı Qararınıń 7-qosımshasında «Dóretiwshilik dem alıslar beriw tártibi» kórsetip ótilgen. Dóretiwshilik dem alıslar beriw tártibi jańa redakciyaǵa Miynet kodeksiniń 387-statyasında da belgilenip ótilgen.

Miynet iskerligi yaki pedagogikalıq iskerlikti ilimiy jumıs penen birge alıp barıwshı shaxslarǵa tiykarǵı jumıs ornında ortasha is haqı hám lawazımı saqlanǵan halda tómendegi múddetlerge dóretiwshilik dem alısları beriledi:

filosofiya doktori (Doctor of Philosophy (PhD)) ilimiy dárejesin alıwǵa tiyisli dissertaciyanı juwmaqlaw ushın hám de sabaqlıqlar hám oqıw-metodikalıq qollanbalar qol jazbalarınń avtorlarına – úsh ayǵa shekem;

ilim doktori (Doctor of Science (DSc)) ilimiy dárejesin alıwǵa tiyisli doktrinalıq dissertaciyanı juwmaqlaw ushın – altı ayǵa shekem.

Avtorlar jámaátleri tárepinen sabaqlıqlar hám oqıw-metodikalıq qollanbalardı jazıw waqtında avtorlar jámaáti aǵzalarınan birine avtorlar toparınıń barlıq aǵzaları qol qoyǵan jazba arzasına muwapıq dóretiwshilik dem alıs beriledi. Avtorlar dem alıstı óz ara bólistiriwge de haqlı.

Ilimiy dáreje alıwǵa dawagerlerge, sonday-aq sabaqlıqlardıń yaki oqıw-metodikalıq qollanbalardıń avtorlarına náwbettegi jıllıq miynet dem alısları olar dóretiwshilik dem alıslardan paydalanǵanlıǵına qaramastan beriledi.

Úlwmı alǵanda, jumıs islewshi puqaralardıń dem alıw huqıqı mámleketimizde nızamlı tiykarlarǵa muwapıq kepilllestirilgen. Bular haqqında joqarıda kórsetip ótildi. Sonıń menen birge, İnsan huqıqlarınıń Úlwmı dunya júzlik deklaraciyasınıń 24-statyasında da «Hár bir insan dem alıw hám bos waqtına iye bolıw, sonıń ishinde jumıs kúnin aqılǵa uǵras sheklew huqıqı hám haqı tólenetuin miynet dem alısı alıw huqıqına iye» ekenligi haqqında xalıq aralıq hújjette huqıqiy tárepten bekkemlengen.

Bul pármannıń 42-maqseti «Mádeniy miyrastı qorǵaw, ilimiy úyreniw hám ǵalabalastırıw menen baylanıslı iskerlikti jáne de jetilistiriw» dep ataladı. Bunda tiykarınan:

Kórkem óner institutı, Ózbek tili, ádebiyatı hám folkları institutı arxivindegi 3 mıńnan artıq arxiv materialın zamanagóy formatqa ótkiziwi;

Keminde 3 qádirli materiallıq emes mádeniy miyras úlginin YuNESKOńıń xalıq aralıq dizimlerge kiritiwge erisiwi;

30 dan artıq materiallıq emes mádeniy miyras elementin tereń ilimiy izertlew;

158 mádeniy miyras obyektin asırawǵa tiyisli jumislardı ornılaw;

Muzeylerge jıllıq saparlardı 5 millionǵa jetkiziwi;

2,5 million muzey zatın sanlastırıwdan ibarat.

Ózbekstan aymaǵındaǵı respublikalıq dárejege iye materiallıq mádeniy miyras objektleri pútkil mámleketimiz tariyxı hám mádeniyatı ushın ayrıqsha orın tutıp, Ózbekstannıń materiallıq mádeniy miyras objektleriniń Milliy dizimine kirgizilgen tariyxıy, ilimiy, arxitekturalıq, kórkem-óner hám memoriallıq jaqtan qunlı estelikleri esaplanadı.

2001-jıl 30-avgust kuni Ózbekstan Respublikasınıń «Mádeniy miyras objektlerin qorǵaw hám olardan paydalanıw haqqında»ǵı nızamı qabıl etildi.

Bul nızam 7 bólimnen ibarat bolıp, birinshi bólim «Ulıwma qaǵıydalar», ekinshi bólim «Mádeniy miyras objektlerin qorǵaw hám olardan paydalanıw tarawındaǵı mámleket basqarıwı», ushinshi bólim «Mádeniy miyras objektlerin mámleket tárepinen qorǵaw», tórtinshi bólim «Mádeniy miyras objektlerin asıraw», besinshi bólim «Mádeniy miyras objektlerine iyelik etiw, olardan paydalanıw hám olardı biylik etiw», altınshı bólim «Ayrıqsha qorǵalatuǵın tariyxıy-mádeniy aymaqlar», jetinshi bólim «Juwmaqlawshı qaǵıydalar» dep ataladı.

Bul nızamnıń tiykarǵı maqseti Ózbekstan xalqınıń ulıwma milliy baylıǵı bolǵan mádeniy miyras objektlerin qorǵaw hám olardan paydalanıw tarawındaǵı qatnasıqlardı tártipke salıwdan ibarat bolıp tabıladı.

Bul nızamda Qaraqalpaqstan Respublikasında mádeniy miyras objektlerin qorǵaw hám olardan paydalanıw tarawındaǵı qatnasıqlar Qaraqalpaqstan Respublikası nızam hujjetleri menen de tártipke salınatuǵınlıǵı kórsetip ótilgen.

Házirgi waqıtta Ózbekstan Respublikasında mádeniy miyras objektleri sanı tómendegishe:

Qaraqalpaqstan Respublikasında mádeniy miyras objektleri:

- Ámiwdárya rayonında – 15,
- Beruniy rayonında – 27,
- Shımbay rayonında – 14,
- Ellikqala rayoyında – 37,
- Kegeyli rayonında – 13,
- Moynaq rayonında – 12,
- Nókis rayonında – 10,
- Nókis qalasında – 15,
- Qanlıkól rayonında – 7,
- Qonırat rayonında – 50,
- Qaraózek rayonında – 19,
- Shomanay rayonında – 9,
- Taxtakópır rayonında – 12,
- Tórtkul rayonında – 27,
- Xojeli rayonında – 17,
- Taxiatash rayonında – 4

Ulıwma Qaraqalpaqstan Respublikası boyınsha 288 mádeniy miyras objektleri dizimge alıńǵan.

Mádeniy miyras objektleri tiykarınan bular – tariyxıy, ilimiy, kórkem yaki ózge mádeniy bahǵa iye bolǵan estelikler, ansambller hám dıqqatqa ılayıq orınlar bolıp tabıladı.

Mádeniy miyras objektleri tómendegi toparlarǵa bólinedi:

- putin mámleket tariyxı hám mádeniyatı ushın ayrıqshi

áhmıyetke iye tariyxıy, ilimiy, arxitekturalıq, kórkem hám memorial bahalıqqa iye bolǵan respublika áhmıyetindegi mádeniy miyras objektleri,

- oblast, rayon, qala tariyxı hám mádeniyatı ushın ayrıqsha áhmıyetke iye tariyxıy, ilimiy, arxitekturalıq, kórkem hám memorial bahalıqqa iye bolǵan jergilikli áhmıyetdegi mádeniy miyras objektleri bolıp tabıladı.

Ózbekstan Respublikası «Mádeniy miyras objektlerin qorǵaw hám olardan paydalanıw haqqında»ǵı nızamınıń 3-statyasında mádeniy miyras objektlerine tómendegishe túsindirmeler berilgen.

«Mádeniy miyras objektleri – materiallıq hám materiallıq emes mádeniy miyras objektleri;

Materiallıq mádeniy miyras objektleri – tariyxıy, ilimiy, kórkem yaki ózgeshe mádeniy bahalıqqa iye bolǵan ansambller, dıqqatqa sazawar orınlar hám estelikler;

Materiallıq emes mádeniy miyras objektleri – tariyxıy, ilimiy, kórkem yaki ózgeshe mádeniy bahalıqqa iye bolǵan úrp-ádetler, xalıq dóretiwshiligi (sóz, oyın, muzıka, tama-sha sanaatı), sonday-aq olar hám de xalıq kórkem óner mentshiligi hám ámeliy sanaatı menen baylanıslı bilimler, kónlikpeler, ásbap-úskeneler, artefaktler, mádeniy mákanlar [2].

Mádeniy miyras objektlerin qorǵaw hám olardan paydalanıw tarawındaǵı mámleket basqarıwı Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti, Ózbekstan Respublikası Mádeniyat ministrliǵı, Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti janındaǵı «Ózarxiv» agentliǵı hám jergilikli mámleketlik hákimiyat organları tárepinen ámelge asırıladı.

Ózbekstan xalqınıń tariyxıy, mádeniy hám ruwxıy baylıqları bolǵan materiallıq hám ruwxıy qádiriyatlardı, mádeniy esteliklerdi qásterlew hám saqlaw hár bir puqaranıń minneti.

Tariyxıy, mádeniy estelikler, tariyxıy, mádeniy aymaq hám objektler, arxitektura estelikleri, arxeologiyalıq qazılmalar, arxeologiyalıq estelikler, kórkem hám muzıkalıq dóretpeler, xalıq awız eki dóretpeleri Ózbekstan, Qaraqalpaqstan xalqınıń ózligin anlawda xızmet etedi hám de dúnya mádeniyatı civilizaciyasına qosqan úlken úlesin bildiredi. Ayyemnen kiyatırǵan, áyyemnen qalǵan esteliklerdi tek ǵana saqlaw emes, bálki keleshek áwladqa jetkizip, jańaların jaratıw lazım.

Ózbekstan Respublikasınıń 1994-jıl 22-sentyabrde qabıl etilgen «Hákimshilik juwapkershilik haqqında»ǵı kodeksiniń 64-statyası «Tariyx hám mádeniyat esteliklerin qorǵaw hám olardan paydalanıw qaǵıydaların buzıw» dep ataladı.

Bunda, «Tariyx yaki mádeniyat esteliklerin qorǵaw hám olardan paydalanıw qaǵıydaların qastan buzıw, puqaralarǵa bazalıq esaplaw muǵdarınıń otız ese eliw esesine shekem, lawazımlı shaxslarǵa bolsa eliw esesinen 100 esesine shekemgi muǵdarda járiyma salıwǵa sebep boladı» [3] delingen.

Sonday-aq, usı kodekstiń 64¹-statyasında «Materiallıq mádeniy miyras objektlerine baylanıslı húrmetsizlik penen qatnasta bolıw» dep atalıp, bazalıq esaplaw muǵdarınıń bes esesinen otız esesine shekem járiyma yamasa 15 sutka qamaq jazası belgilengen.

Sonday-aq, Ózbekstan Respublikasınıń 1994-jıl 22-sentyabrde qabıl etilgen Jinayat kodeksiniń 132-statyası «Tariyx yaki mádeniyat esteliklerin nabit qılıw, buzıw yaki olarǵa jaraqat jetkiziwi» dep ataladı.

Bunda, «Mámleket qorǵawına alıńǵan materiallıq mádeniy miyras objektlerin nabit etiw, buzıw yaki olarǵa jaraqat jetkiziwi bir qansha muǵdarda zıyan jetkiziliwine sebep bolsa, - bazalıq esaplaw muǵdarınıń júz esesinen úsh júz esesine shekem muǵdarda járiyma yaki úsh júz alıp saatqa shekem májbúriy jámaát isleri yamasa úsh jılǵa shekem miynet dúzetiw isleri jazalanadı.

Usı háreketler;

- a) tákirariy yaki qáwıpli recidivist tárepinen;
- b) kóp muǵdarda zıyan jetkizgen halda;

v) bir topar shaxslar tárepinen til biriktirip islengen bolsa,- bazalıq esaplaw muǵdarınıń úz júz esesinen bes júz esesine shekem muǵdarda járiyma yaki úsh jıldan bes jılǵa shekem azatlıqtı sheklew yamasa úsh jıldan bes jılǵa shekem azatlıqtan ayırıw menen jazalanadı.

Usı háreketler júdá kóp muǵdarda zıyan jetkizgen halda islengen bolsa, - bes jıldan jeti jılǵa shekem azatlıqtan ayırıw menen jazalanadı.

Jetkizilgen materiallıq zıyan ush ese muǵdarda qaplangan jaǵdayda, azatlıqtı sheklew hám azatlıqtan ayırıw sıpatındaǵı jaza qollanılmaydı» dep kórsetilgen.

Meshitler, medreseler, qoyımshılıqlar bulardıń barlıǵı bizlerdiń tariyxıy, mádeniy, ruwxıy miyraslarımız bolıp tabıladı.

Jınayat kodeksiniń 134-statyasında «Qábirdi yaki ólikti ayaq-astı etiw, buzıw, sonday-aq óliktegi, qábir ustindegi yaki ishindegi nárselerdi alıw, - bazalıq esaplaw muǵdarınıń eliw esesinen júz barabarına shekemgi muǵdarda járiyma yaki úsh jılǵa shekem miynet duzetiw isleri yaki úsh jıldan bes jılǵa shekem azatlıqtı sheklew yamasa úsh jıldan bes jılǵa shekem azatlıqtan ayırıw menen jazalanadı» [4] dep kórsetilip, bul tariyxıy-mádeniy miyraslarımızdıń biri bolǵan qábirlerdi hám qorgawımız hár birimizdiń minnetimiz ekenligin esletip qoyadı.

Ulıwma aytqanda, mámlekettiń tariyxıy-mádeniy, ruwxıy miyrasın saqlaw tarawındaǵı siyasatı, bálki, bul birinshiden ózin watanparwar dep esaplaǵan hár bir puqaranıń minneti bolıp tabıladı.

Ádebiyatlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -T.: «O‘zbekiston», 2023.
2. Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. 2001- yil 30-avgust.
3. O‘zbekiston Respublikasi Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi Kodeksi. -T.: «Adolat», 2023.
4. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. -T.: «Adolat», 2023.

REZYUME. Maqolada O‘zbekiston xalqining umummilliy boyligi bo‘lgan madaniy meros obyektlari (moddiy va nomoddiy madaniy meros obyektlari) haqida va ularni himoya qilishning konstitutsiyaviy huquqiy asoslari haqida keng yoritib berildi.

РЕЗЮМЕ. В статье широко раскрыты объекты культурного наследия (материального и нематериального культурного наследия), являющиеся национальным достоянием народа Узбекистана, и конституционно-правовые основы их охраны.

SUMMARY. In the article, the cultural heritage objects (tangible and intangible cultural heritage objects), which are the national wealth of the people of Uzbekistan, and the constitutional legal basis of their protection were widely explained.